

A KOMPARATÍV TEOLÓGIA SZEREPE A 21. SZÁZADI VALLÁSKÖZI PÁRBESZÉDBEN

Ljubanic Ádám

Előszó

A 21. században a különböző vallású emberek szinte naponta érintkeznek egymással valamilyen formában akár könyvtárban, munkahelyen vagy szórakozóhelyeken. A találkozásokból sok esetben alakulnak ki személyesebb kapcsolatok illetve barátságok, akár házasság is. Korunk egyik velejárója továbbá, hogy a modern technológia lehetővé teszi, hogy hatalmas távolságokat áthidalva is lehessen kommunikálni, akár másik kontinensen lévő emberekkel. A kontinensünket elérő migrációs hullám ugyancsak nagymértékben hozzájárul a vallási pluralizmus megerősödéséhez.

A különböző vallások, kultúrák, borszínek keveredése a világ sokszínűségének bizonyítéka, de egyben rengeteg emberi visszaélés is történt a történelem folyamán, amelyek komoly felhívást jeleznek minden ember számára, hogy ezek együttes erővel fel legyenek számolva. Néhány szempont arra, hogy miért alakulhatnak ki vallási konfrontációk: gyakran azért jönnek létre ellenségeskedések különböző vallású személyek, csoportok között, mert nem értik meg egymás hitét, szent szövegeit, törvényeit. Ugyancsak jellemző, hogy egyes emberek erőszakos térítők munkával próbálnak áttéríteni embereket, vagy teljesen elszigetelődnek a más vallású személyektől, mert eleve előítéllettel vannak irántuk. Gyakran maga a média járul hozzá téves, pontatlan, félinformációk által a vallások közötti türelmetlenség, illetve konfrontációk kialakulásához. A vallási nézeteltérések okaként megnevezhető továbbá az olyan publikációk, kutatások hiánya is, amelyek mélyrehatóan tanulmányoznak egyes hagyományokat vagy vallásokat úgy, hogy közben próbálnak reflektálni a saját hitük és nemzeti identitásuk párhuzamaira. Tehát a fő kérdés, amire a választ keresem ezen tanulmányban vajon hogyan kell egy ilyen összehasonlító munkát elkezdni és vajon mik a módszerei? Vannak-e olyan személyek, akik próbálnak megismerni egyes vallásokat mélyebben a saját hagyományaik felől, de úgy, hogy közben saját

vallásukat megtartják és akár párhuzamokat is vonnak az eredményekből? Van-e olyan diszciplína, amelyik azzal foglalkozik, hogy megvizsgál konkrét vallási problémákat és megpróbál választ is adni rájuk?

E kutatási munkámban keresve a válaszokat a fent említett kérdésekre a komparatív teológiát mutatom be, amivel nem olyan régen a vallásközi párbeszéd témakörével foglalkozva találkoztam. A teljesség igénye nélkül kiemelem majd Frances Clooney amerikai pap-teológus komparatív módszerét, továbbá a német nyelvterületen működő Claus Von Stosch munkásságát. Kettejük komparatív kutatásaik által bemutatom, hogy vajon ez az összehasonlító módszer miben más, mint a vallástudomány, vagy a vallásteológia. Clooney és Stosch mellett idézni fogok még további komparatív teológiát művelő szerzőket is. Főként angol és német irodalmat fogok használni kiindulva a két vizsgált teológus anyanyelvéből. Továbbá idézni fogok a komparatív teológiával, illetve vallásközi párbeszédrel foglalkozó magyar szerzőket is.

Célom, hogy megvizsgáljam, mennyire felel meg a vallásközi párbeszéd törekvéseinek ez a módszer és milyen módokon segíti elő a vallások közötti békét, kommunikációt. Továbbá célkitűzésem összegyűjteni a komparatív teológia azon tulajdonságait, amelyek leginkább segíteni tudnak abban, hogy meg tudják érteni egymást a különböző vallások.

A komparatív teológia definiálása

Ahány teológus és vallástudós foglalkozik ezen területtel, annyi fajta meghatározása található a különböző publikációkban. Francis Clooney, aki a 21. századi komparatív teológia egyik legnagyobb tekintélye azt mondja, hogy teljesen más értelmezése volt ezen irányzatnak a 18. és egészen más a mostani 21. században.¹ A következőkben a kiemelkedőbb komparatisták meghatározásait veszem szemügyre. Először Francis Clooney meghatározását emelem ki, aki a komparatív teológia alatt nem csak összehasonlítást vagy csupán elemzést ért, hanem egy spirituális, teológiai tevékenységet, amely során a másikat annak fényében láthatom, ami az enyém, és fordítva. Kom-

---

1 Clooney, F. (2001). *Hindu God, Christian God*. Oxford, Oxford University Press. 37.

paratív abban az értelemben, hogy több vallással is számol egyszerre, saját vallását és a másik vallás hagyományát is feldolgozza összetett formában.

James Gardent idézi Clooney, aki a következőképpen definiálja a komparatív teológiát:

„[...] a vallás (komparatív) kutatása felméri a vallással összefüggő dolgok súlyát és jelentőségét, megfigyelve a struktúrájukat, kapcsolatukat és összefüggéseiket, legyen szó akár tantételekről, akár előírásokról, akár szertartásokról, s elkülöníti és megkülönbözteti egymástól a vallás járulékos és lényegi elemeit, mellékes és lényeges elemeit, eszközeit és céljait.”²

F. Clooney idézi Max Müllert, akit a komparatív teológia első nagy képviselőjének tartanak, és aki következőképpen definiálja az összehasonlító teológiát:

„[...] a komparatív teológia a maguk konkrét valóságában foglalkozik a vallásokkal, és rávilágít mind arra, hogy milyen közös vonásaik vannak más vallásokkal, mind arra, hogy mi tekinthető egy-egy hagyomány egyedi jellegzetességének.”³

Keith Ward brit teológus a 20. század vége felé négy nagy kötetet is megjelentetett, amelyekben különböző vallások hagyományaival és azok összefüggéseivel foglalkozott. Véleménye szerint a komparatív teológia a hit szemével mélyrehatóan tanulmányozott hagyományok tágabb körű áttekintése.

James Fredericks komparatív teológiáját Clooney a következőképpen írja le:

„[...] a hagyomány értelmezésére törekszik lelkiismeretesen a nem keresztény vallások szövegeivel és szimbólumaival való beszélgetésben.”⁴

2 Clooney, F. (2001) 38.

3 Clooney, F. (2001) 39.

4 Clooney, F. (2001) 57.

Raimon Panikkar katolikus teológus és híres hinduizmus kutató a komparatív teológia egyik jeles gyakorlója. Munkássága alapján komparatív teológiáját a következőképpen lehet összefoglalni. Egyik kulcsgondolata:

„Minden vallást megtisztítanak más vallások igazságai.”

Ezért Panikkar megpróbál párhuzamosan beköltözni két hagyományba, elmosni a határokat, hogy ilyen formában belülről fogalmazza meg, milyen értelemben igaz mindegyik. Ezt a módszert nevezik párhuzamos beköltözésnek.⁵

Robert C. Nevillet idézi Clooney, aki a következő megállapítást tette:

„A komparatiztika végső soron művészet. [...] A komparatív kutatásban nagyjából egyensúlyba kerülnek a fogalmak, az összehasonlítási módszerek és a különböző hagyományok tartalmi elemei, de mindig csiszolhatók, ha kulturális és vallási határokon átnyúlva új felismerések születnek.”⁶

Görföl Tibor, aki az egyetlen magyar nyelvű teológus, aki foglalkozik ezen módszerrel. Emellett kiemelném, hogy F. Clooney (2019) *„Tanulhatnak-e egymástól a vallások”* című könyvét is lefordította magyarra, ami a szerző komparatív teológiájának módszerével foglalkozik. Görföl Tibor a következőképpen definiálja ezt a módszert:

„A komparatív teológia képviselői úgy vélik, hogy nem a vallások jelentőségének és szerepének megítélése a legfontosabb feladata a teológiának, hanem az, hogy konkrét rész kérdésekben egybevesse a vallások elgondolásait azzal a szándékkal, hogy tanuljon más vallásoktól, főként abban az értelemben, hogy a vallások segítségével emlékezetbe idézze, amit más elfelejtett a saját hagyományából.”⁷

Végül Claus V. Stosch szerint:

5 Clooney F. (2019). *Tanulhatnak-e egymástól a vallások*. Budapest, Jezsuita Kiadó. 56.

6 Clooney, F. (2019) 53.

7 Görföl Tibor (2018). A vallásteológia napjainkban. *Vigilia* 82 (2), 145.

„A komparatív teológia tehát a kölcsönös megértésre törekszik, igyekszik a maga tényleges mivoltában megérteni a másikat, de közben a saját hagyománya alapján közelíti meg. Szüksége van a párbeszédre, mert csak párbeszéd során derül ki, hogy a másik hitelesnek tartja-e a róla alkotott képet.”⁸

Francis Clooney komparatív teológia programja

Clooney 1950-ben született New York Brooklyn nevű kerületében. Fiatalon belépett a Jézus Szíve társasághoz, majd 1978-ban szentelték katolikus pap-pá. A komparatív teológiával 1973-ban került kapcsolatba, amikor Nepálba, Katmanduba utazott, ahol angol irodalmat és erkölcsöt tanított az ottani hindu és buddhista diákoknak. Sokat kellett tanulnia az adott nyelvet és kultúrát ahhoz, hogy megfelelően megtudja magát értetni velük. Sok érdekességet tapasztalt a két (keresztény és hindu) teológia és hagyomány megismerése során. Mély benyomást tett rá a Bhagavad Gitában található szeretet, szabad cselekvés és Ghandi nyílt tisztelete a kereszténység felé. Nepáli útja után szerezte meg a mester fokozatot katolikus teológiából, majd a doktori fokozatot 1984-ben a Chicagói Egyetemen a dél-ázsiai nyelvekkel foglalkozó tanszéken.⁹ Ami fontos volt számára az az, hogy nem azért kezdett el foglalkozni a hinduizmussal, mert kiábrándult volna saját hitéből. A teológiai ismereteihez nem a hinduizmus vezette, illetve a hinduizmust sem a teológiai tanulmányai által ismerte meg. 1984-ben kezdett tanítani a Bostoni College teológiai tanszéken. 2005-től a Harvard Divinity vallástudományi egyetemen tanított többek között komparatív teológiát. 2010-ben a Harvard Világvallás-kutató Központjának igazgatója lett. Kutatási területei továbbá a hindu, indiai, tamil és szanszkrit hagyományok, melyekhez teológiai kommentárokat is szokott írni, illetve a vallásközi párbeszéd.

A vallási sokféleség és a komparatív teológia

A 21. század jellegzetessége, hogy az előrehaladott technika és globalizáció soha nem látott módon kapcsolja össze a különböző vallású és hagyományú

8 Stosch, V. K. (2018). Mi és Többiek. *Vigilia*, 82 (2), 97.

9 Francis X. Clooney, S. J. Harvard University. Hozzáférés: <https://projects.iq.harvard.edu/francisclooney/people/francis-x-clooney> 2019. 06. 10.

embereket. A nagyobb egyetemi városokban szinte elképzelhetetlen, hogy ne lehessen találkozni színes bőrrű vagy más kontinensekről származó emberekkel. Hogy ki hogyan reagál erre a helyzetre, szabadon eldöntheti. Akár el is lehet zárkozni a másik embertől figyelembe sem véve létezését, de akár párbeszédet is lehet folytatni a másikkal. Amit a komparatív teológia képvisel az nem más, mint a közeledés a másikhöz úgy, hogy a saját vallási identitásomat megőrzöm és engedem, hogy a másik személy vallási hagyománya és tradíciója többé tegyen engem. A vallási sokféleség nem csak egy tény, hanem kihívás a mai kor embere előtt. A migrációs helyzet is új kihívás elé állít bennünket.¹⁰ A „*Média az integráció szolgálatában*” című projekt 2011-es kutatása kimutatta, hogy az átlag magyar ember nagyon pontatlan tájékoztatást kap a médián keresztül a valós migrációs helyzetről, továbbá nagyon sokszor keverik a migráns, bevándorló, menedékkérő fogalmakat.¹¹ A sokféleség valóban kihívás, de rengeteg ajándékot is tartogat, hiszen valami újat, valami mást is feltár, ami még építheti is egyesek kultúráját, vallásosságát, világnézetét. Clooney kihangsúlyozza, hogy az exkluzív szemléletmód, amely nem veszi figyelembe a másik vallást, illetve csak a saját igazát erőlteti, eleve romboló és nem alkalmas a dialógusra.¹² A komparatív teológia programja pont ennek mond ellent, hiszen figyelembe veszi a sokféleséget, mégsem válik szinkretizmussá (vagy szinkretistává). Továbbá méltányolja a másik kultúráját és vallási tradícióját, részletesen tanulmányozza azokat, majd mindazt, ami építő volt azokban, felhasználja saját vallási életébe így gazdagodva a másik által.

Francis Clooney saját szavait idézve:

„Másként kezdünk látni régóta ismert tantételeket, kibővítjük és átalakítjuk tanulási módszereinket, más hagyományokat képviselő tudósokkal elegyedünk párbeszédbe, és igazságot ismerünk meg, az igazságot ismerjük meg, eleddig nem is sejtett utakon.”¹³

10 Tólas P. (2016). Az európai migrációs válság értelmezési kereteiről. *Nemzet és Biztonság* (6), 95.

11 Prischetzky R. & Szabó E. (2011). *Migránsok a magyar médiában avagy a bevándorlás és a külföldiek 2011-ben a sajtó szemével*. Hozzáférés: https://helsinki.hu/wp-content/uploads/Migransok_a_magyar_mediaban_HelsinkiBiz_2011.pdf 2019. 06. 10. 8.

12 Clooney, F. (2019) 172-173.

13 Clooney, F. (2019) 132.

Clooney komparatív teológia módszere

Francis Clooney 2019-ben írt, *Tanulhatnak-e egymástól a vallások?* című könyvében a (melynek alapján felvázolom a módszerét) többször is hangsúlyozza, hogy ő egy bizonyos munkamódszert alkalmaz, amit más komparatisták nem biztos, hogy pontról pontra így alkalmaznak, tehát az kutatónként változhat.

A komparatív teológia általában egy konkrét vallási hagyományból indul ki. Clooney esetében ez a Római Katolikus hit volt. Fontos a nyitottság, amely a másik megismerésének kulcsa, ez a tanulás alapja. A saját fényemből nézem a másikat és fordítva. A komparatív teológia nem új vallás keresését vagy lecserélését tűzi ki célul. Megtilt a kutatása során minden degradálást, diszkriminációt. Az összehasonlító munka során semleges (objektív) álláspontot képvisel.

Maga a komparatív kutatás kezdete egy hasonlóság, ami megragadja az embert, ami arra „kényszerít”, hogy kezdjen el mélyebben kutatni. Ki kell hangsúlyoznom Clooney nyomán, hogy nem kell teológusnak vagy bármi-féle hivatásos kutatónak lenni ahhoz, hogy a komparatív kutatást el lehessen kezdeni. Az mindenképp előny és egy bizonyos szinten követelmény is, hogy a kutató ismerje saját hitének igazságait; nem lehet közömbös saját hagyománya és tradíciója iránt. Clooney kihangsúlyozza azt is, hogy nem összehasonlító vallástudományról van szó. Itt fontos, hogy legyen saját hite a kutatónak amelyhez vallásgyakorlat, hagyományok, és más elemek is tartoznak különböző mértékben. Ahhoz, hogy releváns eredményeket lehessen kapni lényeges szempont az, hogy olyan részterületeket, eseményeket, történeteket, személyeket stb. válasszon ki, amelyek egymás mellé helyezhetők. Konkrét módszerrel konkrét területeket kell vizsgálni - ez a kulcs. A kutatás kezdete egy, a kutató figyelmét megragadó részlettel kezdődik, egyben ezen a ponton el is határolódik minden mástól, ami nem fontos az összehasonlítás során.

Tehát miután megragadta az ember figyelmét egy bizonyos téma – lehet az egy szöveg (pl. imarészlet), esemény (pl. Mohamednek adott kinyilatkoztatás) vagy személy (pl. Buddha) –, és megtalálta hozzá a párhuzamba helyezető témát (a másik valláson belül), akkor következhet az összehasonlító teológia alapja, vagyis az olvasás. Clooney a komparatistát

„*homo lector*nak” nevezi. Ahhoz, hogy ismereteket, tudást lehessen szerezni elengedhetetlen az olvasás. Emellett sokat segít, ha az adott kultúrában ott is tud élni, mint Clooney, aki Indiában kutatott sok évet. Viszont az adott vallás hivatalos-kanonikus szövegeit nem lehet, és nem is szabad megke-
rültni. A kanonikus szövegek megmutatják hogyan gondolkodtak egy adott vallás hívei az Istenről.¹⁴ Tehát az adott vallás által őrzött és használt iratok és könyvek az elsődleges források kell, hogy legyenek. Fontos, hogy a tanulmányozás során Clooney-t idézve „zárójelbe” kell tennie a kutatónak magát, vagyis nyitottnak kell lenni annyira, amennyire csak lehet az új információ befogadására. Ez olykor sok időt igényel. Ezen új ismeretek gazdagíthatják az olvasót, hiszen a komparatív olvasat célja, hogy bővüljön az összehasonlító teológiát végző személy előzetes tudása és vallási tájékozottsága, ezáltal a hite is fejlődhet (amennyiben nyitott rá), sőt, a saját istenkapcsolata is még elevebb lehet. Ahhoz, hogy sajátunkhoz képest idegen kultúrák szent szövegeit el tudja bárki is olvasni a másik nyelvét ismerni kell, vagyis nyelvet kell tanulni. Hasznos lehet továbbá, ha a kutató készít írásokat, kisebb tanulmányokat is a komparatív olvasata eredményeiről.

A különböző kommentárok használata megint csak nagyon fontos. A komparatív teológia során a kutató tanulni akar, bele szeretne merülni egy új tradícióba, vallási ismeretbe, és ilyenkor nem saját spekulációira van szükség, hanem figyelmes csendre, tanulásra. Nem szabad az előzetes teológiai tudást sem ráerőszakolni az aktuálisan tanulmányozott témára, ebben segít a kommentárhasználat, hiszen végig vezet a szövegen kibővítve, megvilágosítva egy-egy részt.

Európai perspektíva: Klaus V. Stosch komparatív teológiája

Claus V. Stosch Kölnben született 1971-ben. Teológiai tanulmányait a Bonni és a svájci Friburg egyetemeken végezte, ahol katolikus teológiát, filozófiát és közgazdaságtant tanult. Ledoktorált dogmatikából, habilitált fundamen-
tális teológiából, továbbá 2011-ben a Bonni egyetemen doktori képzésén Wittgenstein kései filozófiájában kutatta a hit és értelem kapcsolatát.¹⁵ A

14 Clooney, F. (2019) 66.

15 Muslim-Markt. (2017). Interview mit Prof. von Stosch. Hozzáférés: <http://www.muslim-markt.de/interview/2017/stosch.htm>. 2019. 05. 05.

Padeborni egyetemen 2008 óta a szisztematikus teológia (dogmatika) tanára, illetve ugyanitt a *Komparatív Teológia és Kulturális Tanulmányok Központjának* elnöke, amelynek alapításában alapvető szerepet töltött be. Körülbelül 10 éve töretlenül tanulmányozza az iszlám vallást és keresi a keresztény és muszlim teológia hasonlóságait, illetve a vallásközi párbeszéd előmozdítására törekszik e két vallás között. Klaus V. Stosch a német nyelvterület, illetve az európai kontinens egyik legkiemelkedőbb komparatív teológusa, aki saját kutatócsoportot hozott létre diákjaiból a Padeborni egyetemen.

Wittgensteini alapok

Claus V. Stosch komparatív teológiájának alapját egy Wittgensteini idézet adja, amely alapján azt mondja, hogy a vallási meggyőzések jelentéseiket csak konkrét nyelvjátékok összefüggéseiben nyerik el. Wittgenstein továbbá állítja, hogy a vallásos meggyőzések elvi (kognitív) és viselkedést szabályozó (regulatív) funkciójuk belsőleg szorosan összefüggenek egymással. Eszerint legeredményesebben csak úgy lehet tanulmányozni egy idegen vallás szent szövegeit (és megérteni vallásos meggyőzéseik jelentését), ha mellette felfedezik azok szerzőinek kultúráját, szokásaikat, hagyományait, értékvilágukat stb.¹⁶,

„A vallási meggyőzések tehát annyira szorosan összefüggenek a vallásos emberek világképével, hogy a jelentésüket csak akkor érthetjük meg, ha tudjuk, hogy miképpen szabályozzák a hívők életét.”¹⁷

Egy egyszerű példát említ Claus V. S., hogy miért van erre szükség. Amikor egy hindunak kellene a (keresztény) üdvösségről beszélni, mivel a keleti vallásokban nincs ennek megfelelő kifejezés, megértésbéli probléma alakulna ki.¹⁸

16 Itt továbbá kiemelendő F. Clooney módszere, aki fontosnak tartja a kommentárok használatát, mivel sokat segítenek abban, hogy ne csak egy szövegrészletet, hanem a kutatott kultúrát és a szöveghez tartozó hagyományokat is megismerjük. Clooney, F. (2019) 68-69.

17 Stosch, V. K. (2018) 92.

18 Stosch, V. K. (2018) 92.

Továbbá nagyon fontos, hogy a vallási meggyőződések eleve meghatározottak, illetve Wittgenstein azt is állítja, hogy ezen meggyőződéseinket vakon követjük, bármiféle felülbírálat nélkül.¹⁹ A komparatív teológia pont ebben tud segíteni, hiszen arra sarkall, hogy a vallási komfortzónát hagyja el a kutató és kezdjen tanulni - tanulmányozni más vallásokat is.

Ezen rádöbbenés segítheti a kutatót abban, hogy újabb elemzésekkel jobban megismerje a saját kultúráját, illetve, hogy a másik vallás hagyományáival összevetve a sajátját akár újabb felfedezéseket is tehessen.²⁰

„A komparatív teológia tehát fontosnak tartja, hogy ráébredjünk saját világgépünknek és mások világgépének hallgatólagosan elfogadott összetevőire” mondja a német származású teológus.²¹

Természetesen nem állítja senki, hogy ezzel a módszerrel minden ellentét és feszültség megoldható bármilyen vallások összehasonlítása során. Az viszont tény, hogy sokszor pont azért alakulnak ki hatalmas feszültségek az egyes kultúrákban, mert nem ismerik eléggé a vallási meggyőződések alapjait. A komparatív kutatások során kiderülhet, hogy két vallás között csak felszínes ellentétek vannak és a részletesebb tanulmányozás kimutathatja, hogy egy-egy kérdés között (gyakran) nincsenek kardinális ütközések.

Claus V. Stosch komparatív teológiájának módszerei

1) A komparatív teológia alapvetően konkrét témakörökkel foglalkozik (mikrológiai megközelítést alkalmaz) és részkérdéseket vizsgál.

A különböző vallási meggyőződések azoktól a nyelvjátékoktól függenek, amelyekben ki vannak fejezve. A komparatív kutatás során konkrét hitvallásokat, teológiai szövegeket, vagy akár szertartásokat kell egymás mellé

19 Lásd erről Ward, K. (1994). *Religion and Revelation*. Oxford: Clarendon Press. 14.

20 Stosch tovább bontva gondolatait, megjegyzi: „Csak így tudunk a nyomára bukkanni saját hitünk és mások hitének mélydimenzióira, amelyet ily módon abból a szempontból is meg tudunk vizsgálni, hogy vajon igaz-e.” Stosch, V. K. (2018) 93.

21 Stosch, V. K. (2018) 93.

helyezni konkrét összefüggésekben és szűkebb történeti időszakon belül.²² Ahogyan F. Clooney mondja:

„[...] hiszen pontosan meghatározott esetekhez kapcsolódó konkrét részkérdéseket igyekszik behatóan megvizsgálni.”²³

Ennek az az oka, hogy a különböző vallási meggyőzések (pl. Isten-Allah-Jahve a szeretet) különböző jelentést hordozhatnak egy hagyományon, valláson belül. A félreértéseket pedig el kell kerülni.²⁴ Az összehasonlítási eljárásnak pontos belső logikája van, és kerülnie kell a felszínes, érdektelen témák boncolgatását. Attól lesz eredményes, hogy konkrét dolgot elemez pontos módszerrel. (Fontos tényező az is, hogy mivel teológiát művelünk, ezért a mikrológiai részletes kutatásainknak az embert és a hozzá tartozó lényeges területeket, kérdéseket kell érintenie).

2) A komparatív teológia korunk embereinek alapvető kérdéseiből indul ki. Olyan kérdésekben akar támpontokat adni, amelyek valóban foglalkoztatják az embereket.

A kutatás során fontos szem előtt tartani az emberségünkhöz kapcsolódó lényeges kérdéseket. Akkor lesz a komparatív teológia a vallásközi dialógus igazi eszköze, ha valódi megoldást igénylő problémákra keresik a választ a segítségével. Természetesen ehhez az kell, hogy a kutató ismerje saját vallási hagyományait, illetve a kutatni kívánt vallási tradíciókat is.

3) A komparatív teológia a saját hagyományából indul ki, de azon van, hogy beépítse teológiájába azt, ahogyan a másik látja ezt a hagyományt, illetve ennek fordítva is így kell működnie. Azzal tisztában kell lenni, hogy aki egy idegen hagyományt kutat sohasem képes teljesen felvenni a másik „szemüvegét”, amint Clooney fogalmaz. Tehát nem képes megismerni az idegen kultúrát úgy, mint egy bennszülött. Viszont az is fontos, hogy a komparatív kutatás során nem egy külsődleges, pártatlan (objektív) vallástudományi kutatásra van szükség, hanem fontos a másik megértése és vallási

22 Stosch, V. K. (2018) 95.

23 Clooney, F. (2001) 14.

24 Stosch, V. K. (2018) 95.

határokon átnyúló barátság kialakítása is. Mindig nyitottnak kell maradni a tanulásra, illetve mindazt, ami hasznos és beépíthető a vallási életbe, azt valóban alkalmazza is a komparatista. James Frederickset idézi Stosch, aki ezt a törekvést a következőképpen magyarázta:

„Komparatív teológiát művelve felállunk a saját hagyományunk foteljéből, és átlépünk a másik számunkra idegen világába, s engedjük, hogy megváltoztassanak és gazdagítsanak az ott talált igazságok.”²⁵

A másik vallás kutatásának programja akkor lesz valóban értékes és hasznos másoknak is, ha az adott vallás képviselői számára vissza tudom tükrözni a tanultakat.²⁶

4) A komparatív teológiának szüksége van harmadik nézőpontra.

A kutatásba belemerülve a komparatista hajlamossá válhat részrehajlásra és egyes akár sarkalatos teológiai eltéréseket is figyelmen kívül hagyni. Főleg akkor történhet meg ez, amikor közelebbi, barátságos viszony alakult ki a másik hagyomány képviselőivel. Ezen a ponton tehát fontos, hogy legyen valaki, aki objektív módon ráláthat az eredményekre. Be kell vonni egy harmadik személyt is a folyamatba, aki kritikusan tekint a kutatásra, a párbeszéd menetére, mielőtt bármiféle végkövetkeztetés megjelenne. Ez a harmadik személy nem fontos, hogy a saját vagy a kutatott vallás képviselője, teológusa legyen. Akár lehet laikus, ateista, agnosztikus is - a lényeg, hogy kritikus szemmel kövesse az eseményeket és kész legyen felülbírálni egyes eseteket, amikor szükséges.

²⁵ Stosch, V. K. (2018) 97.

²⁶ Szeretném a szerző saját példájával szemléltetni, mire gondol ezen a ponton: „Hogy mit is jelent ez a muszlim-keresztény párbeszéd szempontjából, az jól megfigyelhető például a Korán szerzőségének kérdésénél. Ha egy keresztény ember azt állítja, hogy Mohamed kijelent bizonyos dolgokat, s ezen azt érti, hogy a Koránban bizonyos dolgok olvashatók, akkor olyan nézőpontot alkalmaz, amely nem vendégszeretettel viszonyul a muszlimok nagy részéhez. A muszlimok szerint ugyanis nem Mohamed, hanem Isten szólal meg a Koránban. Egy keresztény ember nem fogadhatja el ezt minden további nélkül. Ennek ellenére megtehetjük, hogy nem mondjuk Mohamedet a Korán szerzőjének, hanem egyszerűen úgy fogalmazzunk: a Korán ezt és ezt állítja, s ily módon helyet adunk a muszlim meggyőződésnek a gondolkodásunkban. Nem fogadjuk el a muszlim álláspontot, de nyitottak vagyunk az igazságára.” Stosch, V. K. (2018) 97.

5) A komparatív teológiának folyamatosan tekintettel kell lennie a vallási gyakorlatra.

A különböző vallásokban fellelhető hagyományoknak, amelyek lehetnek írottak vagy szóbeliek regulatív erejük van a híveikre nézve.²⁷ Fontos, hogy a komparatív kutatónak legyen saját, konkrét, valláshoz köthető hite, hiszen kutatási eredményeit csak akkor tudja relevánsan közvetíteni mások felé. Kutatásai során alapvető dolog, hogy meg kell vizsgálnia a másik vallás hagyományait és meggyőződéseit, ehhez pedig elengedhetetlen az adott nyelv kutatása. Az adott nyelvtan mélyebb rétegei pedig nem ismerhetők meg a gyakorlat nélkül.

Úton a vallásközi párbeszéd felé a komparatív teológia segítségével

A vallásközi párbeszédet meg kell különböztetni az ökumenikus párbeszéd-től, hiszen utóbbi a szétvált keresztény egyházak egységére való törekvését jelenti. Maga a párbeszéd fogalmának meghonosítója Szókratész, aki a vitázó és érvelő dialektikus módszer feltalálója volt.²⁸ Érdekes megfigyelni a párbeszéd szó ógörög megfelelőjét, ami a *dia-logos* (beszélgetés) szópárokból tevődik össze, és jelentése: *dia*- át, keresztül, *logos*- szó, ige, értelem, és úgy szokták fordítani, mint megtárgyalt, átgondolt beszédet, párbeszédet, kettő, vagy több fél beszélgetését.²⁹ Jelen munka a vallások közötti kapcsolatra fókuszál, ezért a vallásközi dialógus az elsődleges terület, amelyet vizsgálok, bár maga az ökumenikus párbeszéd módszerei és kihívásai sem térnek el sokban a vallásköziétől. Fontos azt is tisztázni, hogy akkor jöhet létre párbeszéd a vallások között, ha nem apologetikát művel valaki; vagyis nem hitvédelmi célból beszélget. Azonban nem is ragadhat le a monológnál sem, hiszen ebben az esetben csak az egyik fél mondanivalója jut kifejezésre. A párbeszéd célja a vallások között nem más, mint az igazságkeresés és a béke

27 Stosch, V. K. (2018) 99.

28 Nagypál Szabolcs (szerk.). (2009). *Az ökumenikus és vallásközi párbeszéd útja.: Hivatalos egyházi megnyilatkozások*. Budapest, L'Harmattan. 9.

29 Nagypál Szabolcs (2009) 9.

elérése.³⁰ Továbbá, hogy eljussunk egy olyan probléma megoldásának közös nevezőjére, amely két vallást is érint.

„A emberiség túlélésért és szabadságért folytatott világméretű küzdelme korában a vallások és világnézetek hozzájárulásának jelentősnek kell lennie, ez azonban csupán kölcsönös párbeszéd által érhető el.”³¹

A párbeszéd során bár több vallás képviselői találkoznak, mégis, az egy Isten gyermekei, és ezért lehetséges a közöttük lévő találkozás és dialógus. A dialógus alapja a nyitottság; ebből kifolyólag tilos minden erőszakos eszköz, amellyel a másikat áttérésre kényszerítené. A vallásközi párbeszédnek nem szinkretizmus és relativizmus a célja. A mások nézeteinek meghallgatásához és ennek tükrében a személy saját vallásának, illetve hagyományának megvizsgálásához, felülbírálatához sok alázatra van szükség. Dialógus nem létezik józan önkritika nélkül. A dialógus során azonban nem szabad a személynek a saját vallását és hitét félretennie vagy mellőznie. Hans Küng német teológus a következőképpen ír erről:

„Egyetlen vallás sem mondhat le egészen arról, hogy a saját teljesen specifikus igazság-kritériumait más vallásokra vonatkoztassa [...] továbbá [...] a dialógus nem jelentheti önmaga megtagadását.”³²

Sokan félreértik a vallásközi párbeszéd lényegét és azt hiszik, egy nagy világvallás létrehozása a cél. Ez teljesen téves nézet. Ellenben egy egyetemes világethos létrehozása igenis célja ezen tevékenységnek, hiszen egy egységes világrend elképzelhetetlen oszthatatlan etika nélkül, amint ezt

30 Alister McGrath könyvében leírja azt a súlyos problémát, ami körbe vesz bennünket a mindennapokban, vagyis, hogy elhitetik velünk, hogy a problémáinkra nincsen megoldás: „A modern idők szekularizált társadalmában uralkodóvá vált az a nézet, hogy mindannyian csak fogaskerekek vagyunk egy hatalmas gépezetben, és nem reménykedhetünk a változásban vagy a megváltásban”. McGrath, A. (szerk.) (2017). *A keresztyény hit*. Budapest: Kálvin János Kiadó. 263.

31 Nagypál Szabolcs (2009) 71.

32 Küng, H. (1994). *Világvallások etikája*. Budapest: Egyházfórum és a Református Zsinati Iroda Tanulmányi Osztálya. 118.

Hans Küng is kifejti.³³ Az előítéletek eltörlése és a szeretet melletti tanúságtevés kell, hogy meghatározza a dialógus egész folyamatát.

A 21. században eddig soha nem látott módon érvényesül a vallási pluralizmus. Meg kell tanulni tehát azt, hogy hogyan lehet együtt élni másokkal, sőt, meg kell ismerni a másik valláshoz tartozó embertársakat is. Egyre gyakrabban lehet tapasztalni, már itt Európában is e pluralizmus negatív és pozitív hatásait is. Az egyes vallási közösségek között egyre nagyobb ellentétek is képződnek, aminek sokszor a kommunikáció hiányából kialakult félreértés, a másik vallás teológiai ismeretének hiánya, vagy az eleve berögződött előítéletek képezik okát. A vallásközi párbeszéd feladata karöltve a komparatív teológiával ezen vallási közösségek közötti repedések meggyógyítása.³⁴ John Cobb amerikai teológus, filozófus, akit Küng is idéz „*A világvallások etikája*” című könyvében így írja le a dialógus feladatát:

„[...] tanulásra készen saját utunkon újra meg újra át akarunk alakulni. Hagyjuk, hogy formáljon bennünket, amit a többi vallástól tanulunk, így a régi hitet, nem romboljuk, hanem gazdagítjuk.”³⁵

Nem lehet megállni a dialógus építésével, hiszen rengeteg megoldani való feladat vár az emberekre, amelyeket nem lehet a vallást-vallásokat

33 Küng, H. (1994) 63.

34 Patsch Ferenc teológus „*A vallásközi kapcsolatok a keresztény hit fejlődési modellje szerint*” című munkájában párosítja a hit fejlődési szintjeit a vallásközi kapcsolatok fejlődési szintjeivel. A középső haladó szinten említ egy példát, amit (bár nem nevez meg) mégis vélhetünk a vallásközi párbeszéd és a komparatív teológia össz munkájának. „...*a vallásközi párbeszéd résztvevői törekedhetnek „vallásközi barátságok” kiépítésére és arra, hogy kölcsönösen bevezessék egymást vallási hagyományaikba és feltárják az azokban rejlő bölcsességet. ...A vallásközi találkozások résztvevői így nem csupán megismerhetik a számukra idegen hagyományt, hanem egyúttal saját vallási hagyományaik értelmezéséhez és értékeléséhez is friss impulzusokat kaphatnak. Az újonnan szerzett ismeretek és készségek hatására a saját forrásaik is tisztábban buzognak fel*” Patsch Ferenc (2018). *A vallásközi kapcsolatok a keresztény hit fejlődési modellje szerint. Vigilia*, 82 (2), 109.

35 Küng, H. (1994) 139.

megkerülve megoldani, pláne nem akkor, ha hiányzik a békére vezető út alapja: a párbeszéd.³⁶

Hogyan segíti a komparatív teológia a vallásközi párbeszédet?

A nyolcvanas években kialakult vallásteológia alapjában véve három felosztást alkalmaz a vallások egymás közötti viszonyainak meghatározásában.³⁷ Az első az exkluzivizmus, vagyis az „*Extra ecclesiam nulla salus*” tétel, amely azt hirdeti, hogy a kereszténységen kívül nincs üdvösség, illetve a katolikus egyház szükséges az üdvösség elnyeréséhez. Persze ezt a hozzáállást nem csak a katolikusok, hanem a zsidók vagy az Iszlám vallás hívei is vallják. A második az inkluzivizmus, ami (keresztény olvasatban) arról szól, hogy a vallások bizonyos formában részesülnek Krisztus kegyelméből, tehát üdvözülhetnek mások is, akik nem keresztények, de ez csakis Krisztus révén történik. A leggyakoribb hozzáállás a vallásközi párbeszédben ez az irányzat, hiszen valójában nincs ott az az eleve negatív elutasító mentalitás, ami az elsőt jellemezi, viszont ezen irányzatok követői is inkább bizonyos értelemben magukat emelik ki, mint a „legjobb vallás” megtestesítői. A harmadik

36 Perry Schmit Leukel továbbá megjegyzi, hogy korunk politikájára jellemző, hogy vallásközi párbeszédrel próbálják a különböző vallási közösségek közti konfliktusokat megelőzni, illetve megoldani-, de csak, mint eszközként tekintenek rá. A komparatív teológiát korunk ismeretebb vallásközi párbeszéd szakértői, mint friss teológiai betekintés és megértés forrásaként fogalmazták meg. Leukel, S., P. (2012). Scholars in Europe on the New Comparative Theology. A Pluralist's Rejoinder. In Clooney, X. F. & Berthrong, J. (szerk.) (2014). *European Perspectives on the New Comparative Theology*. Bazel: MDPI AG, Hozzáférés: https://www.google.rs/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=3&ved=2ahUKEwjkn8y88r_IAhUQ_SoKHQRLDT-cQFjACegQIABAC&url=https%3A%2F%2Fwww.mdpi.com%2Fbooks%2Fpdfdownload%2Fbook%2F20%2F1&usq=AOWvaw0mQtgcSBSaHot1-dKAfCvI, 2019. 05. 06. 161. Továbbá ezt a tényállást erősíti meg az EUMSZ (Európai Unió működéséről szóló szerződés) 17. cikke is, amely így szól: „1. Az Unió tiszteletben tartja és nem sérti az egyházak és vallási szervezetek vagy közösségek nemzeti jog szerinti jogállását a tagállamokban. 2. Az Unió ugyanígy tiszteletben tartja a világnézeti szervezetek nemzeti jog szerinti jogállását. 3. Elismerve identitásukat és különleges hozzájárulásukat, az Unió nyílt, átlátható és rendszeres párbeszédet tart fenn ezekkel az egyházakkal és szervezetekkel.” Mairead McGuinness ír politikusnő a következőképpen kommentálja a 17. cikket: „A valódi emberi méltóságnak az uniós döntéshozatal középpontjában kell állnia, és szilárd meggyőződésem, hogy az egyházak és a filozófiai szervezetek, amelyek több száz éve foglalkoznak az emberi lét kérdéseivel, fontos szerepet játszhatnak e folyamatban.” Európai Parlament. (2018). *Párbeszéd az egyházakkal és a világnézeti szervezetekkel*. Az EUMSZ 17. cikke. Hozzáférés: <https://www.europarl.europa.eu/at-your-service/hu/be-heard/religious-and-non-confessional-dialogue> 2019. 05. 06.

37 Görfői Tibor (2018) 143.

a pluralizmus, amely azt hirdeti, hogy minden vallás egy, illetve a vallások ugyanannak a hegycsúcsnak más-más oldalai, de a csúcson ugyanaz az isten várja minden vallás hívőit. A teológusok nagy része egyetért abban, hogy a vallásközi párbeszéd eleve kudarcra van ítélve, ha exkluzív álláspontból közeledik valaki a más vallású testvére felé.³⁸ A komparatív teológia is zátonyra fut, ha eleve úgy kezd a komparatista más hagyományt vagy vallást tanulmányozni, hogy saját teológiai álláspontját kényszeríti rá a másokra. A komparatív összehasonlítás alkalmazható minden vallásra, ha a vallástudomány módszerei alapján végzik, mert ez egy objektív alapot ad a vizsgálatok és kutatások során, illetve a hermeneutika pontos szabályait kell követni.

Segít a dialógusban azáltal, hogy a kutató teológiáját új formába önti és kész tanulni, vagyis a tudományos, részletes elemzéseivel csiszolja, gazdagítja eddigi ismereteit, ezáltal pedig segít előítéletei legyőzésében és nyitottabbá teszi a párbeszédre.

Egyszerre komolyan veszi a sokféleséget, a hagyományt és az igazságot és ezekben keresi az Istent – vagyis a komparatív teológia próbálja a másik vallást egészében is szemügyre venni.

Eredményesebb párbeszédet lehet folytatni azokkal a személyekkel, akiknek hagyományait, illetve teológiai nézeteit ismerik, nem beszélve arról, hogy egy dialógus megköveteli, hogy a benne részt vevő valamilyen szinten ismerje saját vallását és hagyományát – erre tehát tökéletes módszer a komparatív teológia. A komparatistákat zarándokoknak is szokták nevezni, hiszen nyitottan lépnek bele a kutatott vallás spirituális terébe. Engedik, hogy a másik vallásban található „szent” megérintse őket, és egy új megvilágításba helyezzen dolgokat a saját vallási keretein belül. Clooney szerint ez az összehasonlító módszer, mivel kapcsolatot teremt a vallások, illetve a mögöttük álló teológusok között, a párbeszéd egyik eszköze.³⁹

38 Pl. Kránitz Mihály, Hans Küng, Diana Eck, Rose Drew, Claus V. Stosch.

39 Clooney, F. (2019) 21.

A komparatív teológia elutasítja az úgynevezett „*madártávlatot*”⁴⁰, vagyis nem csak kívülről akar nézni egyes vallásokat, hanem közelről, belülről akarja megismerni a kérdéseire a választ. Pontosan ezen mély megismerés igyekezete és vágya teszi képessé arra, hogy belelásson két vallás közötti konfliktus mélyebb okait. Sőt sokszor az derül ki, hogy a komparatista jobban átlátta a másik személy vallását, mint az adott vallás képviselője, ezáltal meg tud világítani olyan igazságokat, amelyeket (a partner) félreértett, vagy egyáltalán nem is értett.

A komparatív teológia elkülönít és átvizsgál igazságokat, ezáltal megkülönböztetve a lényegeset a lényegtelentől. Így elősegíti a vallásközi párbeszédben azt, hogy ne felesleges, illetve irreleváns témákon rágódjanak a felek. Rengeteg energiát és időt lehet megspórolni, ha ismerjük a közös problémánk megoldásához szükséges tényeket, igazságokat és teológiai tételeket.

Az összehasonlító kutatás során, nem csak szoros egyezéseket lehet találni, hanem gyakran jelennek meg kibékíthetetlen ellentétek is két eltérő vallás (kutatási, hermeneutikai szempontból) párhuzamba állítható igazságai között. Viszont, ha ezeket észreveszi és reflektál is rájuk a komparatív teológiának nem tisztje az ítékezés. A vallásközi párbeszéd mindig a közeledés és a béke eszköze kell, hogy maradjon, ezáltal tökéletesen alkalmas erre a célra a komparatív kutatás, hiszen nem ítéletet mond egy megvizsgált teológiai tételről, csak annyit állít róla, hogy nem egyezik meg az összehasonlított alannal.

A vallások közötti közeledésnek nagy hátráltatója az exkluzív szemlélet, hiszen a komparatív teológia nem rangsorolja a vallásokat, viszont választ ad a sokféleségre.

Végül, de nem utolsó sorban, nem csak a vallásközi párbeszédre igaz, hogy a legnagyobb viták és harcok a félreértésekből adódnak, sokszor ez

40 Dehn Ulrich kiemeli Christian Danzot aki a szisztematikus teológia professzora, és nagyra értékeli a komparatív teológiát, mivel észreveszi a különbségeket a vallások között, illetve lemond a „*közös mag*” koncepcióról (vagyis nem tekinti a vallásokat pluralista módon mind egyiket egyformának). Dehn, U. (2012). A European (German) View on Comparative Theology: Dialogue with My Own Past. In Clooney, X. F. & Berthrong, J. (szerk.) (2014). *European Perspectives on the New Comparative Theology*. Bazel: MDPI AG. Hozzáférés: https://www.google.rs/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=3&ved=2ahUKEwjkn8y88r_IAhUQ_SoKHQR-LDTcQFjACegQIABAC&url=https%3A%2F%2Fwww.mdpi.com%2Fbooks%2Fpdfdownload%2Fbook%2F20%2F1&usg=AOvVaw0mQtgcSBSaHot1-dKAfCvI, 2019. 05. 06. 45.

odáig vezet, hogy elzárkóznak egymástól a felek. A komparatív teológia nem új igazságokat fogalmaz meg, hanem újfajta kapcsolatba hoz egymással fogalmakat, kifejezéseket. Segít megérteni a másikat még akkor is, ha azt a kifejezést a másik vallás képviselője nem ismeri, segít az újszerű következtetések leszűrésében. Továbbá megtisztítja a tanbéli igazságot a kulturális lerakódásoktól.

Következtetés

A komparatív teológia a következőképpen foglalható össze. Egy olyan módszerrel van szó, amely vallásokat, illetve hagyományokat hasonlít össze, hogy belülről ismerje meg a legapróbb részleteket is. Amint bemutattam a definíciók segítségével, maga a pontos meghatározás eltérő teológusonként, aminek az az oka, hogy eltérő kultúrákban alkalmazták a komparatív teológiát, illetve mindegyik kutató valami sajátosat adott hozzá a módszerhez, ami által gazdagabbá és egy bizonyos kereteken belül mássá vált. Ez az eltérés pozitív jelentéstartalommal bír, hiszen a vallásközi párbeszéd alkalmazása nem csak egy vagy két vallásra van le szűkítve, hanem területenként és esetenként a helyzet válogatja meg az alanyait.

A két kiemelt kutató, akiket bemutattam F. Clooney és Claus V. Stosch komparatív teológiája egy alapon nyugszik. Mindketten a fontosnak tartják a másik vallását, illetve hagyományát belülről megismerni. Megkülönböztetik a komparatív teológiát az összehasonlító vallástudománytól és a vallásteológiától is, hiszen az előbbi úgyis végezhet kutatásokat, hogy nem igényli a hitet, tehát nem alapvető követelménye, hogy a kutató hívő személy legyen, míg utóbbinál nem aprólékos, részletes kutatásokra törekszik, hanem általánosságban vizsgálja a vallásokat. A komparatív teológiát művelő kutató úgy akar megismerni egy másik vallást, hogy közben a saját hitét is megéli, de nyitott marad arra, hogy befogadjon akár újabb vallási elemeket is, amelyek nem térnek el hitrendszerétől, hanem gazdagítják azt.

A bevezetőben a vallások közötti konfrontációk egyik fő kiváltó okaként a tájékozatlanságot és dezinformáltságot jelöltem meg. Arra próbáltam választ keresni tanulmányom során, vajon a komparatív teológia tud-e segíteni ezeken a problémákon, illetve milyen eszközökkel teszi ezt meg. Clooney nyomán a válasz úgy fogalmazható meg, hogy az összehasonlító

teológia alapvető célja, hogy részletes kutatásaival minél jobban feltárja egy vallás részleteit. Ő maga hangsúlyozza, hogy e módszer a párbeszéd egyik kulcsa, hiszen nem kívülről szemléli a vallásokat, hanem belülről. Ez azt jelenti, hogy úgy tud párbeszédet folytatni, hogy eleve nyitott is rá, hiszen a kutatási folyamat feltételezi azt, hogy a kutató meg akarja ismerni az adott kultúrát vagy hagyományt. Clooney kiemel néhány fontos szempontot, amely segítheti egy vallás mély megismerését, ezek a következők: olvasás (szakszövegek, kommentárok, kánoni könyvek), az adott vallás nyelvének megismerése, az adott kultúrába beköltözni, illetve az objektív álláspont a kutatás során. Stosch nyomán pedig kiemelhető, hogy a komparatív teológia és a párbeszéd kiegészítik egymást, hiszen a kutatások, illetve összehasonlítások során kapott eredményeket legkönnyebben egy dialógus során lehet ellenőrizni. A Padeborni professzor nyomán fontos továbbá azt is kiemelni, hogy a komparatív teológiának az a célja, hogy az egész embert, illetve annak problémáit vizsgálja és találjon rá megoldást. Ezáltal ez a módszer nem csak szövegelemzést végez, hanem antropocentrikus is, így illeszkedik a vallásközi dialógus egyik alapvető törekvései közé, amely nem más, mint a vallások közötti béke.

A komparatív teológia legfontosabb módszerei melyekkel segíti a vallásközi párbeszédet: tanulás – meg akarja ismerni a másik vallást, szeparációt végez, tehát a lényegtelen elemekkel nem foglalkozik, új megvilágításba helyez összefüggéseket, nem ítélik, csupán reflektál a tényekre, ezáltal mindig nyitott marad a dialógus során.

Munkámban arra a kérdésre mutattam be egy választ, amely egyben egy módszer is, hogy milyen módon lehet a vallások között dialógust segíteni, illetve eszközöket nyújtani az eredményesebb végzéséhez. A komparatív teológia a két általam vizsgált teológus Clooney és Stosch szerint segíti a vallásközi párbeszédet, illetve előbbi a hindu, utóbbi szakember pedig az iszlám vallással kapcsolatban alkalmazza sikeresen ezt a módszert.